

*ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY***РОЛЯТА НА КРАЕВЕДСКИТЕ ИЗДАНИЯ ЗА МИНЕРАЛНИТЕ
ИЗВОРИ И БАНИ В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОДА ДО 1947 Г.
ЗА РАЗВИТИЕТО И ПОПУЛЯРИЗИРАНЕТО НА МЕСТНИТЕ
ОБЩНОСТИ****Петър Величков***Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*

Резюме: *В статията се акцентира върху слабо проучвания от краеведите масив от книги за минералните извори и бани в България до 1947 г. Направен е преглед на основни монографии и на избрани книги. Тези издания са ценен източник за откриването и популяризирането на лечебните свойства на минералните води. В тях се проследява построяването на нови бани или благоустрояването на съществуващите. Снимковият материал в тях днес е ценен документ, тъй като част от постройките са или изоставени, или съборени, или оставени да се разрушават. Тяхната архитектура е сред най-характерните в Царство България. Авторът смята, че тази книжнина е неоснователно пренебрегвана, а би трябвало да ѝ се състави библиография, като се включат в нея и публикации в периодичните издания.*

Ключови думи: *минерални извори; бани; България; книги; книгоиздаване*

Краеведите у нас някак подценяват масива от книги за минералните извори и бани в България, издадени от началото на ХХ век до 1947 г.¹ Техният интерес обикновено е насочен към личности и исторически събития от региона, които са главният обект на изследванията им. Същевременно изданията за минералните извори и бани съдържат изключително ценни сведения и са важна част от анализа на благополучието на населението и неговия поминък. В стопанисването, оползотворяването и икономическата полза от минералните извори и бани се включват не само специалистите, но и местните. Превръщането на дотогава невзрачни селища в курорти е процес, който краеведите би трябвало да разгледат по-детайлно.

Тези издания са интересно свидетелство за промяната в менталитета на местните общности и в разбирането им за ползата от минералните извори

– от ползването на водата за *миене* или *пране* до оползотворяването на лечебните ѝ свойства. Процесът е продължителен, защото още след Освобождението започва да се отделя внимание на тези води.²

Фиг. 1. Корица на пътеводителя на София и околността ѝ.
Реклама на I-ва Софийска фабрика за вълнени платове на Д. Беров & А. Хоринек на задната корица на пътеводителя

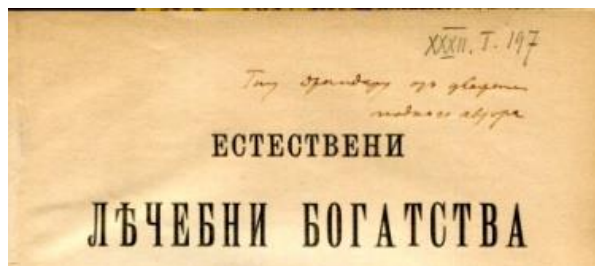
Минералните бани са посочвани в алманаси и в пътеводители предимно като места за къпане и пране. Така например в „Пътеводител на София и околността ѝ“ (фиг. 1) са дадени сведения за Градската минерална баня, баните при с. Банкя – тогава на 17 км от столицата, Княжевските бани, Горнобанската баня – на 10 км от София, Панчаревската баня – на 16 км от София.³ Най-напред се дава тяхното местонахождение и на колко километра са от София. Лаконично се описват свойствата на водата, какво лекува, и се препоръчва транспорт до баните.

За Градската баня в София са дадени следните подробности: „На „Бански“ площад, срещу градските хали, е изградена вече новата малка баня, до която сега се строи и голямата.⁴ Тия бани – като постройки – са най-хубавите в царството. Водата е бистро-прозрачна, малко неприятна на вкус, със сероводороден дъх, и показва слаба алкална реакция. Температура 47.2 °C.

Ред за къпане: понеделник за войници, вторник, четвъртък и събота от 5 часа сутринта до 10 вечерта за мъже; сряда и петък, същото време, за жени; неделя, само до обяд, за мъже, и с I класа, а следобед се плаща по 20 ст[отинки] и се посещава от бедните. Вани – всекидневно. За ваните се плаща 1 л[ев] и 50 ст[отинки], I класа – 1 лев и II – 60 ст[отинки]“.

Този пътеводител, както и почти цялата книжнина за изворите и баните, се издава с помощта на публикувани реклами. Основните му рекламодатели са: „Пивоварницата на Братия Прошекони в София,

основана в 1884 г., I-ва Софийска фабрика за вълнени платове на Д. Беров & А. Хоринек, наградена със златни медали от изложенията в Лондон, Париж, Брюксел, Анверс и Хага и складът при представителя за България Стефан Ив. Влахов – София, ул. „Цар Освободител“ № 2 на пишущата машина „Идеал“, шевната машина AFRANA, велосипеда „Сфифт“⁵. Иначе в текста има по-семпли реклами: на музикално-литературната къща на Борис Б. Касъров, централната книжарница на Т. Ф. Чипев, най-модерното фризьорско ателие и бръснарница на Борис Иванов, Първа българска фотоцинкография на Н. и Хр. Трънков на ул. „Веслец“ № 24 и др.

Фиг. 2. Автограф на д-р Стефан Ватев за Антон Драндар:
„Г-ну Драндару от уважение поднася автора“.

Публикува се за първи път.

Книгата е от фонда на Националната библиотека
„Св. св. Кирил и Методий“.

Първата сериозна монография по темата е „Естествени лечебни богатства в България (климатически лечебници, минерални извори, морски и минерални бани)“ от д-р Стефан Ватев, старши лекар по вътрешни болести в Александровската болница в София (фиг. 2). В частта за минералните извори той дава сведения за видовете води: алкални, алкално-кисели, алкално-солени, горчиви (салинически), варовити, железни и арсенови, серни, индиферентни (акратотерми) (Vatev, 1904: 20–26). След това продължава с кратко упътване за ползване на минералните води, като се спира накратко на следните извори: Меричлерски, Брезнишки, Нареченски, Ловчански; на минералните бани: Сливенски, Хасковски, Хисарски, Вършецки, при с. Банки, Софийски, Панчаревски, при с. Горна баня, Княжево, Костенец и Долна баня, Белчински, Сапаревски, Кюстендилски, Карловски, Кортенски, Чепински, Красновски, Айтоски, Казанлъшки, Старозагорски, Панагюрски, при с. Стрелча. Прегледно е поместен в края на книгата списък на минералните извори в България, както и географска карта, от която се вижда концентрацията около Стара планина на повечето ни минерални извори.

Като модел на книгите за минералните извори и баните може да се посочи книгата на д-р Ал. Георгиев „Държавната минерална баня и курорта в с. Банки“ (фиг. 3, 4).⁶ В предговора си, датиран „21.V.1914 г.“, д-р Ал.

Георгиев пише: „Голямото значение, което Банки от година на година придобива сред обществото и медицинския свят у нас ме застави да напиша тая книжка. От такава отдавна се чувстваше нужда. Мнозина от посетителите на банята в Банки жадуваха да научат нещо по-положително за минералната вода, в която тъй скоро са намерили цяр за болките си. С настоящата книга считам, че изпълням един дълг като директор-лекар на банята спрямо всички ония, които се интересуват от минералната вода в с. Банки“.

Книгата съдържа това, което виждаме като задължително и в повечето подобни издания: топография на околността, сведения за селището, брой на баните в него, какви са били старите бани, геологично устройство на терена, от който извират термалните води, хващане и каптиране на термалната минерална вода, отвеждане на водата от каптажа до баните, химически състав на водата, кои болести се лекуват, упътвания и съвети към болните, минералната вода за вътрешна употреба, вътрешния ред в баните, такси и наредби за къпанятия в държавната минерална баня в с. Банки (днес Банкя).

Фиг. 3.
Корица на книгата
на д-р Ал. Георгиев

Фиг. 4. Голямата баня в Банкя, снимка от
книгата на д-р Ал. Георгиев

Изданията за минералните извори дават и ценна историческа информация за стойността и вариантите на услугата. За едно къпане се е плащало:

„I. В голямата баня

а) в басейните, със задължително бельо 1.25 лв.;

б) в обикновените вани, със задължително бельо – 2 лв.;

в) в големите вани, със задължително бельо – 4 лв.

II. В малката баня

а) от 1 юни до 1 септември, без бельо – 0.60 лв.;

б) за останалото време, без бельо – 0.40 лв.

Бельо от 1 юни до 1 септември в малката баня не се дава; такава може да се отпуща във от това време, срещу установената такса 0,25 лв.

Малката баня през времето от 1 юни до 1 септември е отворена само от 11 часа преди обед до 5 часа следобед; това време може да се увеличава или намалява от министъра на търговията, промишлеността и труда, по предложението на директора на банята.

За войниците от Освободителната война⁷ директорът на банята може да разреши през времето от 1 юни до 1 септември къпането в малката баня и във от определените за това часове.

Деца от 3–10 години се допуцат в басейните и на двете бани с половина такса; такива деца плацат и за ваните половина такса, когато се придружават от родителите си. ...Деца по-малки от три години не се допуцат в басейните.

Новата баня⁸ е отворена от 15 май до 15 септември, а малката⁹ през цялата година.

Едно къпане не може да трае повече от един час, включително времето за събличане и обличане; в случай, че то се продължи повече, плаща се двойна такса.

За бедните къпането е безплатно, когато представят свидетелство за бедност. Медицинските лекари се ползват също от безплатно къпане в басейните.

Войници (долни чиновове), стражари, работници от държавните мини, които имат нужда от лечение в банята и са снабдени за тази цел от респективните управления със съответните документи, както и персоналът при банята със семействата си (жена и деца), а също и фелдшерите и стражата, които са на помощ на директора на банята, се освобождават от такса за къпане.

Заболелите през Освободителната война долни чиновове (войници и подофицери), които имат право, съгласно закона и правилника за безплатно къпане, се ползват от безплатно място за събличане и обличане в малката баня.

Жителите на селото Банки се къпят безплатно в малката баня, но само в определените от управлението на банята време и часове.

Войници под команда плацат половин такса и то само в определените от управлението на банята часове.

Разпределението на времето за къпане в баните става от управлението на банята.

За количките и носилките, с които се пренасят болните посетители от дома им до баните и обратно, се плаща по 0.50 ст., заедно с прислугата, а за разходка с количка за 1 час – 1 лев, също с прислугата. На бедните количките се отпущат безплатно“ (Georgiev, 1914: 51–52).

По отношение на икономическата полза от развитието на минералните курорти ще посочим за образец книгата на Михаил А. Пенев

„Минералните бани Сулу-дервент“¹⁰ и по-специално илюстративната ѝ част. Дадени са снимки на луксозните и масивни вили, строежът на които е осигурил поминък на строителите, а на собствениците – доходи от наеми от курортистите.

Първата снимка е на вила „Венера“, която е *„най-близката до баните вила, със слънчево изложение и красив изглед на околността. Много добре обелирани стаи, бърза и вежлива прислуга и всички удобства за живеене. Цените са конкурентни. Вилата е до банския парк, на 100 метра от инхалаторите и минералните бани, с равен път“* (фиг. 5). Авторът пише, че населението на близките две села – Горна и Долна Василица – снабдявало курортистите с добра и евтина храна. Сред снимките са: вилата на архитект Кр. Гечев, вила „Велико Търново“ на братя Стефан и Рафаил Ст. Попови, вила „Швейцария“, вила „Карловски“ на Коста Ив. Карловски, вила „Букет“ на учителя Атанас Илчев, вила „Светлина“ на Д. Банков, вила на потребителската кооперация „Венера“, вила „Роза“ на Николови, вила „Чародейка“ на Владимир Кошев от Ихтиман, вила на Иван Ковачев и Стамов, вила „Милка“ на Стоян Хр. Видулов, началник на телеграфопощенската станция на гара Костенец баня, вила „Виолета“ на Христо Георгиев от Ихтиман (фиг. 6), вила „Бояна“ на инж. Боян Ц. Гинчев, вила „Тракия“ на братя Стойко и Лазар Бл. Георгиеви, вила „Незабравка“ на Д. Х. Георгиев, вила „Бистра“ на Петър Ст. Зайков, вила „Фичи“, вила „Мусала“ на Димитър Г. Ангелов, вила „Слънце“ на Иван М. Митков, вила „Зора“ на Петър Шопов, вила и ресторант „Добруджа“ на М. Стоилов. Тази книга е образец за реклама на курорт. Към всяка от снимките има разяснения за местоположението ѝ, има ли ресторант за хранене, каква е храната, има ли прясна минерална вода, каква е чистотата, акуратна и внимателна ли е прислугата, има ли електрическо осветление, радио, телефон, градина и гараж, откога докога е отворена за курортистите и т.н.

Наред със сведенията за вилите има и такива за местоположението, как се стига до него (с файтон от гара Костенец с такса по 10 лв. на лице), сведения за новата и старата минерална баня, за новия и стар инхалатор, за чешмата с минерална вода, за свойствата на водата, химическия ѝ състав, лечебните ѝ свойства, какви болести се лекуват, методи на лечение... Най-накрая се рекламира прочутият ресторант градина „Природа“: *„Най-близкият до минералните бани нов ресторант със сенчеста градина. Разположен е срещу новия инхалатор. Готви се всекидневно вкусна и диетична храна от пресни и доброкачествени продукти. Най-разнообразни и чисто натурални бели и червени вина и други напитки.*

При ресторанта и градината [има] радио и дансинг.

Всеки обед и вечеря танци.

Прислуга бърза и акуратна.

Чистота образцова.

Цени умерени“ (Penev, 1934: 30).

Фиг. 5. Реклама на вила „Венера“   Фиг. 6. Реклама на вила „Виолета“

Отпечатването на книгата е било възможно благодарение на рекламите на: „Р. Шилдхауер“, генерален представител на концерна „Демаг“, „Бабкос – Вилкокс – Оберхаузен“, „Вайзе – Зьоне“, „Амаг – Хилперт“, „Фелден и Гьом – Карлсверк“, „Гарбе, Ламайер и Ко“ и „Хартман и Браун – Франкфурт“, Държавни каменовъглени мини „Перник“, Българско акционерно дружество „Гранитоид“, шоколадова фабрика „Пеев“ (фиг. 7).

Освен в книги, курортите се рекламират и в периодиката, която не е обект на този текст. Въпреки това ще цитираме подобен пътепис от 1936 г. (Pravdolubov, 1936)¹¹: „Часовникът на търговската гимназия в Лозенец удари шест. И нов летен ден, също като всички други, бавно пропълзя из софийските улици, притиснати от огромни домове, чиито прозорци в тъмата стърчеха като угаснали кандила. Ставам от леглото и набързо се приготвям. Тръгвам за гарата. Заедно с неколцина учители и учителки исках да посетя силно радиоактивните бани в Сулу-дервент¹² и лечебната станция на Просветния съюз там“. Материалът предава подробно и същевременно емоционално ползите от балнеотуризма, който се представя като интегриращо колективно забавление от висок клас (фиг. 9).

Фиг. 7. Реклама на шоколадова фабрика „Пеев“

Фиг. 8. Реклама на вилата на Илия Апостолов до банята във Вършец в „Бани и летовища в България“

Освен грижите на държавата по благоустрояването на минералните бани, местните жители също са се включвали в превръщането на селището им в търсен курорт. Интересни данни се съдържат например в устава на балнеоложкото дружество в с. Панчарево, Софийско, отпечатан през 1931 г. в печатница „С. М. Стайков“.¹³ Той е приет от учредителното събрание на дружеството, което се състои на 31.09.1931 г. в с. Панчарево. Настоятелството е в състав: д-р А. Сметанин (председател), Тодор Кабакчиев, запасен полковник (подпредседател), Кр. Кръстев, фабрикант содолимонада (секретар) Ф. Николов, търговец (касиер), съветници: Д. Пенев (учител пенсионер), К. Петров (земеделец) и Н. Рашов (кмет). Проверителният съвет е от двама души: С. Динков (секретар бирник) и В. Марков (земеделец).

Целта на дружеството е да се грижи за Панчаревските минерални бани, да способства за всестранното им проучване в медицинско, геоложко, климатично и др. отношение, да съдейства за бързото и правилно каптиране на минералните води, да се грижи за украсяването на банските населени пунктове чрез „паркуване“ и благоустройство, да се грижи за рекламирането на минералните бани в Панчарево както в България, така и в чужбина, да организира и осъществи нужните стопански, хигиенични и др. инициативи за подпомагане на поминъка на населението в селото, да придобие имоти за постигането на целите си.

Планирано е дружеството да се поддържа от годишни членски вноски в размер на 12 лв., субсидии от общината, постоянни комисии, дружества и организации, продажба на дружествени издания, илюстрирани картички, забави и екскурзии. Лица, които направят дар най-малко 500 лв., са провъзгласявани за благодетели, а който внесе минимум 5 лв., става спомагателен член.

Д-р Александър Сметанин, авторът на „Панчаревски минерални бани (български „WILDUNGEN“)“, издание на Панчаревското балнеолошко дружество, дава най-изчерпателни сведения за свойствата на минералната вода и какви болести лекува (фиг. 9). Дадени са и четири лошо отпечатани снимки в червен цвят.

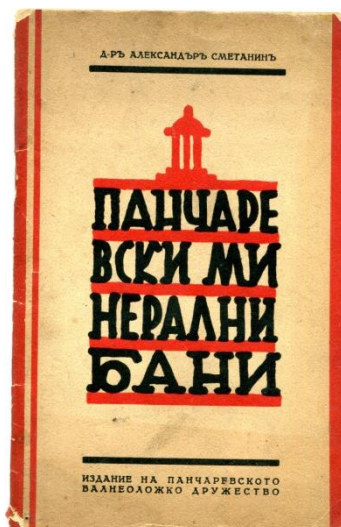
Интерес представлява предговорът на проф. д-р Стефан Ватев: „Преди повече от двадесет години прекарах заедно с покойния Екзарх две лета на курорт в село Панчарево. Въпреки неуреденото съобщение и липсата на сгодни къщи за живеене и на други удобства, **каквито ги има сега**¹⁵, Панчарево и тогава беше добре посетено, поради природните си хубости и най-вече благодарение на минералната баня, прочута със своята лековитост още в римско време.

Чудесният въздух, хубавите сенчести ливади и живописният Искър, който със своето струене оживява цялата околност, доставят истинска наслада на летовниците.

Винаги съм бил на мнение, че Панчарево има условия, за да стане любимо място за всеки, който иска да си отпочине и да си възстанови здравето. А лековитостта на минералната баня ми дава основание да пропагандирам това прелестно кътче като полезен курорт.

В настоящия труд заинтересованият и нуждаещ се читател ще намери подробни сведения за лекуващите свойства на панчаревската минерална вода и за климатическите и други условия на това родно летовище“ (Smetanin, 1934: 3).

Книгите за минералните извори и бани се пишат и издават не само от лекарите, работещи към тях, но и от други лица. Трогателен е жестът на Кръстьо Русев, аптекар и хидролог, който написва книга (Rusev, 1932) в памет на покойната си „мила и непрежалима съпруга Верка Кръстьо Русева (по баща протойерей Илия Ненова), родом от гр. Карлово“. Посвещението е датирано: „гр. София, Свети мъченички София и дъщерите ѝ Вяра, Надежда и Любов, 1932 г.“. Той я разпространява даром. В края авторът призовава да се построи специално и подходящо за калолечение здание, което да издигне Карловските бани „на оная висота, което те трябва да заемат със своето природно богатство“. Той апелира също да се планират и построят удобни вили, хотели и гостилници;

Фиг. 9. Корица на книгата на д-р Александър Сметанин

рационално да се каптират минералните извори; да се уреди водоснабдяването; да се отстранят нечистотиите; да се настелят улиците и площадите, а общинските места да се залесят. „След изпълнението на всичко това – пише той, – Карловската баня по удобства и лековитост ще бъде гордост не само за хубавото ни отечество, но и заслужено ще се слави и в чужбина“ (Rusev, 1932: 38).

Наред с отделни книги за конкретни локации излизат и цялостни книги за минералните извори и бани в България. Ще споменем уникалното издание на Главна дирекция на народното здраве с автор проф. Т[ошко] Петров. Предговора си той завършва така: „Ние, познаващи неправилните обичаи и практики на нашето население, особено на селяните, ще си позволим да дадем следните общи наставления:

- за правилно и системно използване за лечение една минерална вода в бани или за пиене е необходимо, като първо условие, нуждаещите се да се установяват на лечение за 15 дена, като се отдават на пълна почивка;
- да не вземат повече от една баня на ден;
- при пиене на водата да не се наливат без мяра, а да я пият на малки количества през целия ден, иначе ще пресилват сърцето си“ (Petrov, 1930: 8).

„Минералните води в България“ е вероятно най-добре илюстрираната книга за баните, а поместените снимки са документ за състоянието на постройките по това време (фиг. 10, 11). Ето защо книгата е незаменим източник за българската архитектура, тъй като много от баните днес са в руини или изоставени. Любопитно е да се види и тяхната околност.

Фиг. 10. Корича на „Минералните води в България“

Фиг. 11. Централна баня (Голямата баня) в София, снимка от „Минералните води в България“

Фиг. 12. Корица на „Бани и летовища в България“

Фиг. 13. Баня „Кюпчеза“ в Хисаря, снимка от „Бани и летовища в България“

В известна степен сходно е изданието „Бани и летовища в България“, където наред с морските бани, летовищата и речните бани са включени и минералните бани (фиг. 12, 13). Книгата съдържа също ценни снимки, но за съжаление, е отпечатана на лошокачествена и разпадаща се хартия, като само корицата е с по-добро качество, цветна е и съдържа реклами.

Беглият поглед върху малка част от книгите за минералните извори и бани в България позволява да направим следните изводи:

1. Изданията са ценен източник за откриването на лечебните свойства на минералните води и тяхното популяризиране.

2. Позволяват проследяване на построяването на нови бани или благоустрояването на съществуващите.

3. Снимковият материал в тях днес е ценен документ, тъй като част от постройките са или изоставени, или съборени, или оставени да се разрушават. Тяхната архитектура е сред най-характерните в Царство България.

4. Изданията са ценен източник на сведения за съпоставяне на поминъка на селищата с извори и бани преди превръщането им в курорти и след това.

Смятаме, че тази книжнина е неоснователно пренебрегвана, а би трябвало да се състави и библиография на книгите, като в нея се включат и публикации в периодичните издания.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Последната издирена от нас книга е: **Джелепов, Н.** (1947). *Хисарските минерални бани*. София: А. Д. Костов, 88 с.
- ² Вж. Към проекта за правилник за минералните извори. Пловдив: Дир. на земеделието, търговията и общите сгради, 1884, с. 3–5 (Източна Румелия). Според чл. 5 на правилника частните минерални бани се построяват от собствениците им след представяне на проект в Дирекция на земеделието, търговията и общ сгради и одобрението му; Закон за топлите и студените минерални води: Вотиран и приет във II-та редовна сесия на VI-то обикновено народно събрание и утвърден с височайши указ от 19 ноем. 1891 г. под № 183. София: Държ. печ., 1891. 5 с.
- ³ Баните при с. Банкя, Княжевските бани, Горнобанската баня и Панчаревската баня са в околните тогава села. От изброените бани днес действащи са само Панчаревската и наскоро ремонтираната в Банкя.
- ⁴ Голямата баня – Централната минерална баня. Построена е през 1913 г. по проект на архитектите Петко Момчилов и Йордан Миланов в стил сецесион. Затворена е за ремонт през 1986 г. Преустроена е в Регионален исторически музей – София, открит на 17.09.2015 г. Малката баня е недействаща и се предвиждаше да стане спа център.
- ⁵ „Свифт“ велосипед е най-здравия, най-лека, най-елегантния в целия свят – „Свифт“ е незаменим. Хвърчи като лястовица и изкачва баирите като заек“ – четем в рекламата, поместена от вътрешната страна на задната корица.
- ⁶ **Георгиев, А.** (1914). *Държавната минерална баня и курорта в с. Банки*. София: Придворна печ., 52 с. Цитираме повече от книгата, тъй като тя е еталон на излизащите след нея.
- ⁷ Става дума за Балканската и Междусъюзническата война.
- ⁸ Ремонтирана през 2022 г.
- ⁹ Малката баня е недействаща от години.
- ¹⁰ **Пнев, М.** (1934). *Минералните бани Сулу-дервент*. София: печ. Полиграфия А. Д., 32 с. Той е автор и на други такива книги: *Минерални извори и минерални бани в България (1930)*, *Хисаря и неговите лековити минерални бани (1930)*, *Лъжене с неговите минерални бани и планинския курорт Юндола (1930)*, *Les bains mineraux en Bulgarie (1931, 1942)*, *Ямболската минерална вода (1934)*.
- ¹¹ Д. Г. Правдолюбов (17.09.1881, Прилеп–28.05.1942, София) – български учител, автор на учебници и методики на обучение за началното образование през 30-те години на XX век.
- ¹² Сега Момин проход.
- ¹³ Уставът е 8 с. Сбирка на авт. Вероятно е отпечатан през 1934 г. с книгата на д-р Александър Сметанин „Панчаревски минерални бани (български „WILDUNGEN“)“. Влаган е в книгата като пригурка.
- ¹⁴ Подч. мое. Важно сведение за темпа на благоустрояване на селищата с минерални извори и бани.

ЛИТЕРАТУРА

Ватев, Ст. (1904). *Естествени лечебни богатства (климатически лечебници, минерални извори, морски и минерални бани) в България*. Видин: печ. на Д. С. Балев, 55 с.

- Георгиев, А.** (1914). *Държавната минерална баня и курорта в с. Банки*. София: Придворна печ., 52 с.
- Петров, Т.** (1930). *Минералните води в България = Les eaux minerales en Bulgarie*. София: Глав. дир. на нар. здраве, 68 с.
- Правдолюбов, Д.** (1936). Един излет до лечебната станция на просветния съюз в Сулу-дервент. – In: *Oti Oti* [Онлайн]. Достъпен на: <https://goo.su/o04bpFc> [Дължината на адреса е редуцирана, прегледан на 1.11.2022].
- Пътеводител** на София и околността ѝ. София: Славянско благотв. д-во в България. (1910). София: печ. Витоша на Г. Богданов и Сие, с. 17–18.
- Русев, К.** (1932). *Карлово и Карловската баня*. София: печ. Григор Ив. Гавазов, 38 с.
- Сметанин, А.** (1934). *Панчаревски минерални бани* (български „WILDUNGEN“). София: Панчаревско балнеоложко д-во, 36 с.
- Унгаров, Б.** (1933). *Бани и летовища в България*. София: ред. Търговски сведения, 140 с.
- Wateff, St.** (1901). Kurorte und Mineralquellen in Bulgarien. – In: *Deutsche Medizinische Wochenschrift, 1901, № 4*.

REFERENCES

- Vatev, St.** (1904). *Estestveni lechebni bogatstva (klimaticheski lechebnitsi, mineralni izvori, morski i mineralni bani) v Bulgaria*. Vidin: печ. на D. S. Balev, 55 s.
- Georgiev, A.** (1914). *Darzhavnata mineralna banya i kurorta v s. Banki*. Sofia: Pridvorna печ., 52 s.
- Petrov, T.** (1930). *Mineralnite vodi v Bulgaria = Les eaux minerales en Bulgarie*. Sofia: Glav. dir. na nar. zdrave, 68 pp.
- Pravdolyubov, D.** (1936). Edin izlet do lechebnata stantsia na prosvetnia sayuz v Suludervent. – In: *Oti Oti*. [Online]. Available at: <https://goo.su/o04bpFc> [pregledan 1.11.2022].
- Patevoditel** na Sofia i okolnostta y. Sofia: Slavyansko blagotv. d-vo v Bulgaria. (1910). Sofia: печ. Vitosha na G. Bogdanov i Sie, s. 17–18.
- Rusev, K.** (1932). *Karlovo i Karlovskata banya*. Sofia: печ. Grigor Iv. Gavazov, 38 pp.
- Smetanin, A.** (1934). *Pancharevski mineralni bani* (balgarski „WILDUNGEN“). Sofia: Pancharevsko balneolozhko d-vo, 36 s.
- Ungarov, B.** (1933). *Bani i letovishta v Bulgaria*. Sofia: red. Targovski svedenia, 140 s.
- Wateff, St.** (1901). Kurorte und Mineralquellen in Bulgarien. – In: *Deutsche Medizinische Wochenschrift, 1901, № 4*.

THE ROLE OF THE LOCAL PUBLICATIONS ABOUT THE MINERAL SPRINGS AND BATHS IN BULGARIA UNTIL 1947 IN THE DEVELOPMENT AND POPULARIZATION OF THE NATIVE COMMUNITIES

Abstract: *The article focuses on poorly researched books by local historians about the mineral springs and baths in Bulgaria until 1947. The author reviews some of the books – valuable sources of information about the healing properties*

of mineral waters. The editions track the construction of new baths or the improvement of existing ones. The photographic content in these publications is valuable evidence today, as some of these old buildings are either abandoned, demolished, or left to decay. Their architecture is among the most characteristic of the Kingdom of Bulgaria. The author points out that these monographs have been neglected over the years. He indicates that compiling a bibliography that includes topic-related books and articles would play a significant role for the researchers.

Keywords: *mineral springs; baths; Bulgaria; books; book publishing; photos*

Petar Velichkov, PhD

Bulgarian National Library “St. St. Cyril and Methodius”

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: P.Velichkov@nationallibrary.bg